

Jouko Kokkonen

Entäs jos urheilija viinaa juo?

(vertaisarvioitu/peer-reviewed)

Johdanto

Suomalaisten miesurheilijoiden elämäkerralliset teokset valottavat myös heidän alkoholinkäyttöään. Kirjat heijastelevat laajemmin suomalaista alkoholipolitiikkaa ja -kulttuuria sekä eri aikakausien juomatapoja. Titta Kontro tuo vuonna 2020 valmistuneessa väitöstutkimuksessaan esille liiallisen alkoholinkäytön riskitekijänä urheilemisen joukkue- tai -kamppailulajissa ja uran päättymisen loukkaantumiseen tai muuhun pettymyksen. Tämä johdattaa ajattelemaan miehisinä pidettyjä lajeja, joiden toimintakulttuuriin on kuulunut runsaan alkoholinkäytön sietäminen.¹ Kontron tutkimuksen perusteella alkoholin ja urheilun suhde on monisäikeinen.

Käsittelen artikkelissani urheilun ja alkoholin suhdetta osana suomalaista alkoholinkäytön sääntelyä ja tapakulttuuria. Asenteiden, lainsäädännön ja yhteiskunnallisten tekijöiden muutos ovat vaikuttaneet suomalaisurheilijoiden alkoholinkäyttöön. Suomessa alkoholi on ollut merkittävä yhteiskunnallisen vapauden vertauskuva. Tuon artikkelissani esiin urheilun ja alkoholin suhteen jatkumot ja murroskohdat. Tarkastelen aihetta neljän alkoholipoliittisen kauden näkökulmasta:

1. Kieltolain voimassaoloajan ja sen jälkimaininkien kausi (1919–1939)
2. Sodan ja jälleenrakennusajan vähitellen väljentyvän kontrollin kausi (1939–1968)
3. Alkoholin lisääntyneen saatavuuden ja kulutuksen kasvun kausi (1969–1994)
4. Alkoholin vapaan saatavuuden ja media-ajan kausi (1995–)

Jaksottelun päälähtökohtana ovat olleet Suomen itsenäisyyden ajan alkoholipolitiikan käännekohtat, jotka ovat olleet sidoksissa laajempiin yhteiskunnallisiin muutoksiin. Martti Häikiön on ajoittanut *Alkon historiassa* valtion omistaman monopoliyhtiön kolmeksi käännteeksi vuodet 1932, 1969 ja 1995. Ensimmäinen vuosi merkitsi kieltolakikauden (1919–1932) päättymistä, toinen keskioluen myynnin aloittamista elintarvikeliikkeissä ja kolmas Euroopan unioniin liittymisen tuomia muutoksia alkoholipolitiikkaan niin säädös- kuin asennetasolla. Omaan tarkasteluuni olen lisännyt Häikiön tutkimuksen pohjalta vuodesta 1945 alkaneen kauden, jonka aikana kontrollipyrkimykset kohtasivat yhä enemmän vastustusta. Sen aikana anniskelumääräykset myös väljenivät vähitellen.²

Otan kehrittelemäni väljän jaksottelun pohjalta esiin joidenkin suomalaisurheilijoiden elämäkertojen pohjalta nousevia huomioita. Kyse ei ole siis mannheimilaisesta sukupolvi- jaottelusta, jossa pyrkimyksenä on löytää jonkin sukupolven avainkokemus, vaan aikakausien ominaispiirteisiin tukeutuva jaksotus, joka varsin hyvin osuu yksin liikuntakulttuurin murrosvuosien kanssa. Liikuntakulttuurista voi erottaa 1920–1930-lukujen suuret menestyksen vuodet, jälleenrakennusvuodet ja niitä seuranneet liikuntakulttuurin laajenemisvuodet, 1960–1980-lukujen omakohtaisen liikunnan lisääntymisen ja 1980-luvun lopulta lähtien vauhdittuneen liikuntakulttuurin pirstoutumisen yhä hienojakoisemmiksi liikkumisen muodoiksi.³

Keskityn miesurheilijoihin, sillä he ovat hallinneet urheilujulkiisuutta. Käyttämäni elämäkerralliset kirjat kuvaavat Ville Ritolan, Tapio Rautavaaran, Arto Tolsan, Matti Nykäsen, Tero Pitkämäen

ja Leo-Pekka Tähden vaiheita. Kaikki he ovat olleet näkyvästi julkisuudessa esillä niin urheilijoina kuin henkilöinä. Valitsemisani teoksissa kuvataan kohdehenkilöiden suhdetta alkoholinkäyttöön, ja siitä mahdollisesti aiheutuneita vaikeuksia urheilu-uran aikana ja sen jälkeen. Oletukseni on, että urheilijoiden edesottamukset kuvaavat myös laajemmin suomalaisia alkoholiasenteita ja alkoholinkäyttöä, kuten myös kohdehenkilöistä kerrotut enemmän tai vähemmän väritetyt tarinat. En ole valinnut teoksia järjestelmällisen etsintäprosessin tuloksena, vaan olen pyrkinyt löytämään kohdehenkilöksi kutakin aikakautta hyvin edustavan miesurheilijan. Leo-Pekka Tähden otin mukaan verratakseni vammaisurheilijan kohdistuvia alkoholinkäyttöasenteita urheilun valtavirtakäsityksiin. Elämäkerrallisten teosten lisäksi olen käyttänyt joidenkin alkoholinkäyttöön liittyvien tapausten lisävalaisemiseksi lehti- ja internetaineistoa. Liikuntakulttuurin muutoksen tarkastelu perustuu kirjoittamaani yleisesitykseen *Suomalainen liikuntakulttuuri. Juuret, nykyisyys ja muutossuunnat* (2015).

Eduskunnan yksimielisesti vuonna 1907 hyväksymä ja Venäjän väliaikaisen hallituksen kesällä 1917 vahvistama kieltolaki ei kohdannut yhteiskunnallista todellisuutta. Kieltolakiaikana suomalaisia alkoholinkäyttöä leimasi kaksinaismoraali. Virallisesti maassa oli voimassa täyskielto: alkoholia ei saanut maistaa muuta kuin ehtoollisella tai lääkkeenä. Valmistus ja myynti olivat kiellettyjä. Käytännössä monet suomalaiset, etenkin miehet, joivat alkoholia humalahakuisesti. Alkoholin salakuljetus ja -kauppa oli laajaa ja kannattavaa liiketoimintaa. Kieltolain kumoamisen pääsyynä olivat kuitenkin sen aiheuttamien epäkohtien sijaan pula-ajan kärjistävät valtiontaloudelliset syyt.⁴

Urheilu oli irtautunut raittiusliikkeestä ennen kieltolain voimaantuloa. Urheilijoiden oletettiin kuitenkin olevan ilman muuta raittisuuden asialla. Oikea urheilija sylki lasiin, ja jos ei sylkenyt, joutui turmioon Urho Karhumäen *Avoveteen*-romaanin päähenkilön tavoin. Hänet saattoi pelastaa vain raitis ja reipas urheilu. Kieltäymysten suurimpana palkintona oli isänmaalle voitettu urheilukunnia.⁵

Tosiasiallisesti suuri osa maasta jäi kieltolain kumoamisen jäl-

keenkin vuonna 1932 täyskiellon piiriin, sillä Oy Alkoholiliike Ab:n myymälöitä oli vain kaupungeissa. Sama koski anniskeluravintoloita, jotka oli suunnattu ennen kaikkea keskiluokalle ja yhteiskunnan eliitille. Viinanhakureissujen pituuden vuoksi laitton alkoholinvalmistus jatkui syrjäseuduilla.⁶ Maaseudun urheilijoille kilpailumatkat kaupunkeihin tarjosivat mahdollisuuden alkoholipitoiseen ilonpitoon suoran sosiaalisen kontrollin ulottumattomissa. Jalkapallon ja pesäpallon sarjatoiminnan aloittaminen 1930-luvulla lisäsi tilaisuuksia juomiseen otteluiden jälkeen ja paluumatkalla.⁷

Kansainvälisen tason urheilijoille avautui kieltolakivuosina tavallisen kansalaisen ulottumattomissa ollut mahdollisuus päästä maihin, joissa alkoholia sai ostaa ja juoda laillisesti. Eniten urheilyyhteyksiä suomalaisilla oli Viroon, jossa kieltolain säätämistä ei edes vakavasti harkittu. Keskivertosuomalaisiin verrattuna urheilijat säilyttivät etuoikeutetun asemansa matkailijoina 1960-luvulle saakka, jolloin massaturismi tuli yhä useamman ihmisen ulottuville.⁸

Ritolan Ville jälkiolympiahuumassa

Urheilijoiden alkoholiin liittyneet edesottamukset päättyivät kieltolakivuosina harvoin lehtien palstoille, sillä toimittajat eivät niihin hevin tarttuneet. Haku Kansalliskirjaston digitoimista lehdistä vuosilta 1920–1939 toi esiin vain vähän uutisia urheilijoiden alkoholinkäytöstä. Sen sijaan tekstit alkoholinkäytön turmiollisuudesta lisääntyivät kieltolain kumoamisen jälkeen. Lehtiin saattoi päättyä esimerkiksi väite ammattinyrkkeilijä Gunnar Bärlundin juopottelusta New Yorkissa. Hän oli huhujen mukaan liikkunut kaupungilla humalassa ennen helmikuussa 1937 Nathan Mannia käymäänsä ottelua, jonka hän hävisi. ”GeeBee” kielsi huhun, ja *Helsingin Sanomat* todisteli sen perustuvan epämääräisiin lähteisiin.⁹

Huomattavin jossain määrin lehtien palstoilla käsitelty urheilijoiden juopottelu tapaus on kestävyysjuoksija Ville Ritolan (1896–1982) ja painija Vilho Pekkalan (1898–1974) tappelu Oihonna-laivalla paluumatkalla Amsterdamin olympiakisoista 1928.

Borgåbladet julkaisi 18. elokuuta, viikko joukkueen kotiinpaluun, jälkeen nimimerkin ”En Olympia-entusiast” avoimen kirjeen Suomen Olympiakomitealle. Kirjeen perusteella laivalla olivat rellestäneet painijat ja uhriksi oli joutunut muun muassa Ritola.¹⁰

Samoihin aikoihin *Borgåbladetissa* julkaistun avoimen kirjeen kanssa ilmestyi *Miesten Lehden* olympianumero, jossa toimittaja T. J. Ketonen käsitteli ”voittamattomia esteitä”, joiden vuoksi olympiamitalisteja ei seppelöity Pallokentällä vuosien 1920 ja 1924 tapaan. Hän vihjaili syynä olleen paluumatkan tapahtumien.¹¹ Lehden seuraavassa numerossa nimimerkki ”Uppercut” (päätoimittaja Yrjö Halme) esitti oman tulkintansa Oihonnan tapahtumista Pekkalan kertoman pohjalta. Halme halusi korostaa, että pääpukari oli ollut humalassa pahapäiseksi riidanhaastajaksi muuttunut Ritola.¹² Juttu ei lähtenyt kiertämään lehdistössä, mikä kuvaa toimittajien yleistä suhtautumista urheilijoiden alkoholinkäyttöön. Tapaus vaiettiin käytännössä kuoliaaksi. Edes *Miesten Lehti* ei palannut aiheeseen syksyllä 1928.

Ritola oli aloittanut juopottelun kilpailujen loputtua Amsterdammassa. Ossi Viidan mukaan olympiasankari halusi purkaa sekä puolen vuoden harjoitusrääkin että menestyspainneiden aiheuttamia paineita. Juhlinta jatkui laivalla ja johti tappeluun. Ritola harmitteli 1970-luvulla lehtien paisutelleen kohua, mikä oli väärä muistikuva. Sen sijaan lehdet kertoivat laajasti olympiasankarien komeasta vastaanotosta Helsingissä 11. päivä elokuuta. Viisi lentokonetta ja yksi sotalaiva tervehtivät sankareita, joita satamassa odotti kymmentuhantainen yleisö. Valtioneuvoston juhlahuoneistossa Ritola ja kymmenottelun olympiavoittaja Paavo Yrjölä saivat Suomen Valkoisen Ruusun I luokan ritarimerkin.¹³

Tappelu Oihonnalla oli tosiasia, joka vaati Suomen Voimistelija Urheiluliiton toimia. Liiton työvaliokunta käsitteli asiaa syyskuun alussa. Valiokunta totesi tietoonsa tulleen painija Viljo Pekkalan aiheuttaneen humalaisena häiriötä S/S Oihonnalla olympiajoukkueen paluumatkalla. Se ehdotti, että painijaosto rankaisisi Pekkala. Ritola ei pöytäkirjassa mainita sanaakaan. Ratkaisuun vaikutti ilmeisesti se, että viisinkertaista olympiavoittajaa oli vaikeampi rankaista

kuin nimettömämpää painijaa.

Tappelu painoi Viidan mukaan Ritolan mieltä, ja hän oli valmis palaamaan oitis Amerikkaan. Kun Ritolan pelkäämää kohua ei näyttänyt tulevan, niin hän ryhtyi suunnittelemaan syksyille kilpailuohjelmaa. Hän aikoi juosta Peräseinäjoella. Lisäksi Ritola oli yhdessä Paavo Nurmen ja Harri Larvan kanssa kutsuttu Tukholmaan kilpailemaan syyskuun puolivälissä Edvin Wideä vastaan.

Ritola päätti kuitenkin palata syyskuun alussa Amerikkaan.¹⁴ Hän lähti Amerikkaan 4. syyskuuta. Lehdet kertoivat Ritolan matkustaneen kaikessa hiljaisuudessa, ja pahoittelivat, ettei suurjuoksijalle voitu järjestää läksiäisiä.¹⁵ Hakematta tulee mieleen ajatus, että Ritola poistui Suomesta mahdollisen kohun alta. Hänellä lienee ollut tiedossa *Miesten Lehdin* tuleva juttu, joka kertoi tapahtumat Vilho Pekkalle edullisessa ja Ritolalle epäsuotuisassa valossa.

Vilho Pekkalan asian käsittely venyi pitkälle vuoden 1929 puolelle, kun hän ei vastannut SVUL:n painijaoston kirjeisiin. Olympiajoukkueen johtajistoon Amsterdamissa kuulunut Väinö Teivaala toi esille, että Pekkala olli humalassa Amsterdamissa suomalaisten majapaikkana toimineella Oihonna-laivalla kisojen aikana. Itse paluumatkasta Teivaalalla ei ollut tietoja, koska hän oli jäänyt kisa-kaupunkiin voimistelutuomariksi. Hän kertoi Pekkalan juopotelleen aiemminkin.

Jo Pariisin kisoista palattaessa Pekkala uhkasi – humalaisena – johtaja Nordbladia paljastetulla puukolla ja allekirjoittanutta kohtaan hän esiintyi muuten ala-arvoisesti.

SVUL:n painijaoston puheenjohtaja Harald Nordblad johti Pariisin kisoissa Suomen painijoukkuetta. Amsterdamin kisamatkan edesottamuksistaan Pekkala sai painijaoston esityksestä lokakuussa 1929 SVUL:n liittojohtokunnan päätöksellä elinikäisen kansainvälisen kilpailukiellon ja vuoden kotimaisen kilpailukiellon.¹⁶

”Ritola on niissä töissä lyömätön sälli”

Amerikassa oli vuosina 1920–1933 voimassa yhtä lailla kieltolaki kuin Suomessa. Se ei estänyt Ritolaa käymästä koiratorpiksi sanotuissa salakapakoissa.¹⁷ Vuonna 1926 Ritolan oli tarkoitus päättää sisäratakausi maaliskuussa New Yorkin postimiesten järjestämässä kisoissa, 1 3/4 mailin matkalla. Ritola ei kuitenkaan ilmestynyt lähtöviivalle, eikä ilmoittanut poissaolosta. Ilmeisesti pahoinvoinnin syynä oli edellisillan alkoholinkäyttö. Nimimies selvisi kuitenkin teostaan rangaistuksetta.¹⁸

Brooklynissä pidetyssä suomalaisten jäsenillassa syksyllä 1927 paikalla olivat Ritolan lisäksi olympiavoittajat Armas Taipale ja Jonni Myyrä. Tarjolla oli muutakin kuin alkoholittomia juomia ja urheilijat ja seuraan lyöttäytynyt kirvesmies olivat kotimatalla lauluuulella. Poliisi pysäytti seurueen ja vei miehet putkaan. Poliisi-piirin päällikkö kuulusteli miehet aamulla ja sai kuulla pidätetyksi joutuneen peräti erikoisen nelikon. Taipale ilmoitti tittelikseen kiekonheiton, Myyrä keihäänheiton ja Ritola juoksun maailmanmestarin. Kirvesmies ilmoitti olevansa kirvesmies, jolloin poliisipäällikkö kysyi, miten ihmeessä hän oli päässyt näin hienoon seuraan. Sitä en osaa selittää, vastasi kirvesmies, mutta kai se johtuu siitä, että minäkin olen suomalainen.¹⁹

Kertoja Niilo Salo oli vain kuullut tarinan, ja antoi sille mitä ilmeisimmin lisäväriä. Juttu itsessään kertoo ymmärtäväisestä suhtautumisesta menestysurheilijoiden juopotteluun. *Miesten Lehden* nimimerkki ”Kynän” haastatteleman Yrjö Kukkosen mukaan Ritolan suosiota saattoi verrata nyrkkeilijä Jack Dempseyn nauttimaan. Juopottelu ei ollut tahrannut paitsi juoksijana myös taitavana kirvesmiehenä tunnetun Ritolan nimeä.²⁰

Ritola on Dempseyn rinnalla suosituin urheilija Amerikassa, ainakin urheilijain ”syvien rivien” keskuudessa. Amerikassa on hyvä työmies korkeassa kurssissa ja Ritola on semmoinen työntekijä, että hänelle ei löydy siellä vertaista. Raskaat kirvesmiehen työt vaativat väkevää miestä, ja Ritola on niissä

töissä lyömätön sälli. Niinkuin jossakin muussakin, vaikkapa tulisen naukunkin ottajana tai kuuman hulinan synnyttäjänä. Ritola on Ritola, vikoineen ja hyveineen, Amerikan urheilijain lempilapsi. Samoin Dempsey.

Suhtautuminen kahdessa kieltolakimaassa vaikuttaneeseen Ritolaan kertoo aikakauden alkoholiasenteista, jotka eivät kadonneet täyskiellon kumouduttua. Tähtiurheilijalla oli enemmän vapauksia kuin tavallisella kansalaisella. Ryyppyreissuista kerrotut jutut vahvistivat osaltaan hänen mainettaan monien mielessä.

Suomalaisurheilija ja viina: kolme perustyyppiä

Yrjö Halme kuvaili Ritola-Pekkala-episodin yhteydessä suomalaisurheilijoiden viinapitoisia edesottamuksia myös aikaisemmissa olympiakisoissa. Lisäksi hän piruili kieltolain kustannuksella. Lopuksi Halme tiivistä tekstissään osuvasti suomalaisurheilijoiden alkoholisuhteen kolme perusmallia, jotka vaikuttavat edelleen julkisessa keskustelussa:²¹

Kun pitkäaikainen, äärimmäisen tarkka ja säännöllinen urheilunharjoittelu on päättynyt ja miehet päässeet kilpailun ohitse, saattaa usein havaita vastavaikutuksen seuraukset sellaisessa muodossa, että miehet pyrkivät remuamaan. Toiset eivät puhkea sittenkään rajutekoihin, he sivuuttavat tämän kilpailuun jälkeisen vaikean ylimenokauden siivosti, joskin esim. ryyppäävät. Suurin osa luonnollisesti jatkaa säännöllistä, raitista elämää, joskaan ei niin spartalaisessa muodossa kuin aikaisemmin. Mutta eräät tyytit, jotka harjoituskauden aikana ja muulloinkin selväpäisinä ovat maailman parhaita miehiä käytökseltään, yltyvät yhtäkkiä taittokohdan saavuttuaan metelöimään. Sellainen mies (Ritola – JK) nytkin Oihonnan metakan riitakapulana oli.²²

Halmeen kuvaama kolmijako on määritellyt suomalaisten suhtautumista urheilijoiden alkoholinkäyttöön. Yhden ryhmän ovat muodostaneet raittiit urheilijat, jotka usein ovat näyttäytyneet hiukan tosikkomaisina ”spartalaisina”. Toiseen ovat kuuluneet ne, jotka ovat kilpailujen jälkeen remunneet, mutta ryyppänneet sittenkin suhteellisen siivosti. Tällaisen irrottelun ovat sietäneet niin urheilujohtajat, ja myös urheilua seuraavat kansalaiset, raittiit mukaan luettuna. Kolmannen ryhmän urheilijoille alkoholi ei ole sopinut, vaan ryyppätessään he ovat muuttuneet huonotapaisiksi. Nämäkin tapaukset urheilujohtajat halusivat pitää salassa, ja yleensä tämä myös onnistui. Neljättä ryhmää, urheilu-uransa aikana tai sen jälkeen alkoholisoituneet urheilijat, ei Halmeen tarkastelusta löydy. Tämä ryhmän tunnistaminen olikin vielä 1920-luvun lopulla vaikeaa. Uransa lopettaneita huippu-urheilijoita oli vielä vähän.

Alkoholiasenteisiin kieltolaki jätti pysyvän jäljen. Viina pysyi kiellettyinä hedelmänä, jota nautittiin usein salaa. Samalla alkoholi säilytti asemansa vapauden ja eräänlaisen kapinallisuudenkin vertauskuvana. Kieltolain kumoamisen jälkeen urheilijoille suunnatun raittiusvalistuksen pääsanomana pysyi pelottelu alkoholin kohtalokkaista vaikutuksista suorituskykyyn. Urheilijan kehitystä uhkasi yksikin ryyppy. Kokemustieto kertoi, että alkoholi ei romuttanut menestymisen edellytyksiä näin dramaattisesti. Jopa Tahko Pihkala joutui toteamaan ihanteiden ja todellisuuden välisen kuilun: ”Parempi urheilla ja juoda kuin vain juoda.”²³

Sotavuodet kovensivat kontrollia – ja tappoivat moraalin?

Sodan rintamalla kokenut urheilupolvi taipui urheilujohtajien ohjaukseen aikaisempaa huonommin. Kuolemanvaaran alla eläneitä miehiä oli vaikea komennella, saati ohjailta moralisoimalla. Osa miehistä oli tottunut alkoholinkäyttöön sodan aikana ja jatkoi sitä rauhan tultua. Urheilijoissakin oli niitä, jotka yrittivät hukuttaa traagiset kokemuksensa alkoholiin. Kaukopartiomiehinä palvelleet

198 Tapio Rautavaara yhdellä lukuisista keikoistaan vuonna 1972.
Kuva: Helge Heinonen/Museovirasto.

urheilijat olivat oppineet myös piristeiden käytön, joka jatkui rauhan tultua kilpailuissa etenkin hiihdossa.

Oy Alkoholiliike Ab yritti hillitä alkoholinkulutusta velvoittamalla ostohaluiset hankkimaan henkilökohtaisen viinakortin, joka oli käytössä vuosina 1944–1970. Tiukin kontrolli jatkui vuoteen 1957, minkä jälkeen ostot merkittiin vain väärinkäytöstä epäiltyjen kortteihin, ja kortti oli esitettävä enää pyydettyäessä. Liian usein alkoholia ostanut saattoi menettää korttinsa ”kuivumaan” tai joutua puhutteluun.²⁴

Urheilijoiden alkoholinkäytöstä käytyyn keskusteluun vaikutti yleisurheilumenestyksen hiipuminen Lontoon vuoden 1948 olympiakisoissa. Hämmennystä herätti etenkin kestävyysjuoksun mitalivirran tyrehtyminen. Suomalainen sisu ja moraalinen ryhti näyttivät kadonneen. Rappiosta kertoi muun muassa runsas alkoholinkäyttö, joka ulottui kaikkiin yhteiskuntaluokkiin. Huomiota kiinnitti muun muassa Suomen Urheiluliiton puheenjohtaja Urho Kekkosen runsas alkoholinkäyttö urheilutapahtumissa.

Lauri Pihkala johti marraskuussa 1946 epäonnistunutta yritystä syrjäyttää Kekkonen SUL:n johdosta moraalisyihin vedoten. Ryyppiskelyn lisäksi Pihkalan toimintaa selittää ajautuminen poliittisesti hakauksiin Kekkosen kanssa: Tahko ei hyväksynyt Kekkosen omaksumaa uutta idänpolitiikkaa. Kekkosen eroa vaatineiden mukaan liiton oli otettava tiukka kanta sekä urheilijoiden että urheilujohtajien alkoholinkäyttöön ja tupakointiin. SUL:n johtoa oli vaihdettava, jos se ”mieli kyetä kantamaan edes jonkinlaista aatteen lippua tässäkin asiassa arvovaltaisesti”. Kekkonen voitti vaalin, ja jätti paikkansa vapaaehtoisesti vuonna 1947.²⁵

”Tapsa” aikakautensa ruumiillistumana

Lontoon olympiakisojen kirkkain suomalaistähti oli keihäänheiton voittanut Tapio Rautavaara (1915–1979). Rautavaarassa ruumiillistui jälleenrakennusajan suomalaisuus, olihan hän myös sotave-

teraani. Yleisurheilijana hän pysytteli pääosin erossa alkoholissa, eikä juominen haitannut kilpailusuorituksia. Kilpailumatkat Ruotsiin olivat heti sotien jälkeen alkoholipitoisen vaihdantatalouden aikaa. Rautavaara onnistui salakuljettamaan Tukholmaan 23 pulloa jaloviinaa ”urheiluvälineinä” maaottelumatkalla. Saaduilla kruunuilla hän osti sokeria, suklaata, kaakaota ja sakariinia, jotka kaikki olivat kortilla Suomessa. Kiekonheittäjä Veikko Nyqvist jäi sen sijaan kiinni, ja 16 pulloa jaloviinaa pysähtyi tulliin odottamaan suomalaisten paluumatkaa. Suomeen asti pullot eivät palanneet, sisältö katosi laivalla urheilijoiden suihin.²⁶

Rautavaara hankki urheilu-uransa jälkeen elantonsa viihdetaitelijana, jonka arjessa alkoholia kului ennen keikkoja ja etenkin niiden jälkeen. Reissumiehen maineeseen tuli tahra, kun hän jäi vuonna 1957 kiinni Sallassa rattijuopumuksesta. Tuomari Uuno Kangas määräsi rangaistukseksi neljä kuukautta ehdollista vankeutta. Rattijuopumuksesta ei 1950-luvulla jaettu yleensä ehdollisia tuomioita, ja syyttäjänä toiminut nimismies Kari Rantanen ilmoitti olevansa tyytymätön päätökseen. Tuomari supatti hänelle: ”Se on voittanut kultamitalin.” Asia oli sillä selvä, eikä syyttäjä valittanut.²⁷ Rautavaara selvisi erittäin lievällä tuomiolla, sillä rattijuopumusrangaistukset olivat koventuneet 1950-luvulla.²⁸ Itse rattijuopumukseen syylistyneisiin ei suhtauduttu kovin ankarasti. Rattijuoppous oli ennen kaikkea eliitin rikos. Suomessa oli vuonna 1957 alle 200 000 autoa.²⁹

Keihäänheittouransa jälkeen Rautavaara ryhtyi jousiampujaksi. Hänestä kehittyi lajissa nopeasti kansainvälisen tason urheilija. Rautavaara voitti joukkuekilpailun maailmanmestaruuden vuonna 1958. Hän ampui Suomen joukkueessa viimeisenä ja tarvitsi kolmella nuolella 26 pistettä. Ensimmäinen osui kymppiin, minkä jälkeen Rautavaara tunsu kätensä vapisevan kilpailun rasituksesta ja jännityksestä. Jotain oli tehtävä. Rautavaaran oman version mukaan hän sai Liisa-vaimolta kassista pullon, otti taskulämmitä juomaa pari korkillista tyhjään vatsaan ennen kuin ampui kaksi viimeistä nuolta. Tuloksena oli juuri tarvittava pistemäärä, ja pullo tyhjeni kolmen maailmanmestarin kesken.³⁰ Tarina on kiertänyt muissakin muodoissa.

Menestysvuodet vaihtuivat 1960-luvulla vähemmän hohdokkaiksi, kun Rautavaaran iltamakiertueiden vetovoima hiipui television valtakauden alettua, mikä ei ainakaan vähentänyt alkoholin käyttöä. Rautavaara kiersi tämän jälkeen esiintymässä eri puolella Suomea tanssilavoilla, harjannostajaisissa ja juhlissa. Etenkin harjannostajaisissa ”Tapsa” oli omiensa parissa. Rautavaara oli pidetty esiintyjä, joka toisinaan jäi istumaan iltaa pidemmäksi aikaa. Svetogorskin 2. vaiheen harjannostajaisiin tammikuussa 1978 hänet lennätettiin Helsingistä Lappeenrantaan, josta matka jatkui autolla rajan yli. Harjannostajaisissa heräsi ajatus, että hän voisi esiintyä iltatilaisuudessa Imatran Valtionhotellissa. Tapsa sai Liisa-vaimoltaan luvan ja viihdytti väkeä. Konjakkiakin kului illan mittaan.³¹

Rautavaarasta kertovissa tarinoissa korostuu sovittujen esiintymisten hoitaminen ajallaan ja myös juovuksissa. Rautavaara lauloi 1970-luvulla Eero Avenin yhtyeen keikalla Lapissa. Hän tyhjänsi ennen esiintymistä pullollisen Jaloviinaa yhtyeen hanuristin kanssa: ”mutta ammattimies veti keikan ammattimiehen otteella, tuskinpa yleisö mitään erityistä huomasi.” Rautavaaran ikäpolven miehille tärkeintä oli, että työt tulivat tehtyä. Keikkakavereilta löytyi tarvittaessa ”Tapsalle” krapularyyppy. Pasi Kaunisto tarjosi ennen Toivo Kärjen 60-vuotiskonserttia viskinaukun Rautavaaralle, jolla oli hutera olo. Tapsa otti huikan ja puristi Kauniston kättä lausuen ”ystävän teko!”³² Krapulaa ei paheksuttu 1980-luvulle saakka työelämässä kovin voimakkaasti, ja jopa krapularyyppylle riitti ymmärtämystä. Pitkät ja kosteat lounaat olivat tavallisia esimerkiksi politiikassa ja taloudessa.

Rautavaaran elämä päättyi traagisesti syyskuussa 1979. Hän liukastui juovuksissa uimahallissa ja löi päänsä. Aivoverenvuoto jäi toteamatta ja Rautavaara menehtyi sen seurauksena.

Sotien ja jälleenrakennuksen sukupolven näkökulmasta Rautavaara toimi Väinö Linnan *Tuntemattoman sotilaan* hengessä: ”asialliset hommat hoidetaan, mutta muuten ollaan kuin ”Ellun kanat”. Juopotteluun vähintään ymmärtäväisesti suhtautuneeseen aikakauden osui mäkihypyyn nousu yhdeksi suomalaisten suosikkilajeista. Mäkihypyyn kehittyi kostea lajikulttuuri, joka heijasteli jälleenra-

kennusajan mielialoja. Raskaat työt oikeuttivat raskaisiin huveihin. Mäkien kunnostus vaati paljon talkootyötä, ja itse hyppääminen kysyi rohkeutta, jota osa hyppääjistä otti pullon suusta. Mäkimiehiltä ei odotettu hyviä käytöstapoja tai pidättyväistä alkoholinkäyttöä. Miehisen työväenluokkaisessa suorituksessa yhdistyvät rohkeus, taito ja voima.³³

Keihäänheiton lajikulttuuriin liittyi yhtä lailla runsas alkoholinkäyttö. Soini Nikkinen heitti keihästä maailmanennätyslukemiin juhannuksena 1956, mutta ei päässyt saman vuoden lopulla järjestettyihin Melbournen olympiakisoihin. Syynä ei ollut Suomen keihäänheiton kova taso, vaan kunnan sulaminen juopotteluun. Lisäksi Nikkinen oli humalassa käyttäytynyt toistuvasti huonosti, mikä oli leimannut hänet valitsijoiden silmissä toivottomaksi tappaukseksi. Melbourneen ei lähtenyt Suomesta yhtään keihäänheitäjää.³⁴

Suurten ikäluokat oppivat läträämään

Alkoholipolitiikka muuttui merkittävästi 1960-luvulla. Samalla alkoholinkäytön kontrollointipyrkimyksiin kohdistui yhä enemmän arvostelua. Uudeksi tavoitteeksi tuli yhteiskunta, jossa alkoholihaitat olisivat mahdollisimman vähäisiä. Keinoina olivat holhouksen hallittu vähentäminen ja valistus. Samalla alkoholin saatavuus lisääntyi oleellisesti. Keskiolut tuli myyntiin elintarvikeliikkeisiin vuoden 1969 alussa, anniskeluravintoloiden määrä lisääntyi ja Alko perusti myymälöitä lähiöihin ja maalaiskuntiin. Raittiusliikkeelle muutos merkitsi kaksinkertaista tappiota, kun ”laimennettukin” kieltolaki päättyi maaseudulla ja keskioluen myynti maitokaupoissa alkoi. Alkoholin kulutus kasvoi kolmanneksella vuosina 1969–1975. Kulutus oli 1960-luvun lopussa henkeä kohti laskettuna runsaat kuusi litraa absoluuttiseksi alkoholiksi muutettuna ja ylitti yhdeksän litraa 1970-luvun puolivälissä. Samalla juodun alkoholin määrä nousi yli pohjoismaisen tason.³⁵

Alkoholipolitiikan muutos osui suurten ikäluokkien aikuistu-

misvuosiin. Tälle märeksi sanotulle sukupolvelle alkoholista tuli yhteiskunnallisen vapautumisen vertauskuva yhdessä vapaamman seksin kanssa. Lisäksi suurten ikäluokkien naiset alkoivat juoda alkoholia huomattavasti enemmän kuin äitinsä. Vuosina 1946–1955 syntyneistä oli vuonna 1976 täysin raittiita kolme prosenttia.³⁶

Märän sukupolven alkoholisuhteen muutoksesta kertoivat osaltaan jääkiekkjoukkueisiin liittyneet uutiset. Lajin suosio oli nousussa ja kansallisella huipputasolla alkoi liikkua yhä enemmän rahaa, josta osa päättyi myös pelaajille. Muun muassa kaudella 1968–1969 Suomen mestaruuden voittaneen HIFK:n jääkiekkoilijoita näkyi yöelämässä ja lehtien palstoilla muuallakin kuin urheiluvuilla. Hifkiläisyyteen Carl Brewerin johdolla iskostettuun kovuuteen liittyi kunnostautuminen urheilun ulkopuolisilla kentillä, joilla virtaisi usein viina. Jutut olivat sävyltään myönteisiä, ja liiallisen alkoholinkäytön seurauksia ymmärtäviä.³⁷

Kielteisempää julkisuutta toivat uutiset jääkiekkoilijoiden lähettämistä kotiin kesken turnausten. MM-kisoissakin osa suomalaispelaajista ryyppäsi, mikä heijastui vääjäämättä pelisuorituksiin. Vuonna 1983 joukkue oli lähellä pudota B-sarjaan. Vielä Pietarin kisoissa 2000 jotkut NHL-pelaajat joivat runsaasti: pohjoisamerikkalaiseen käytäntöön kuului yhä tuolloin oluen juominen pelien jälkeisillä illallisilla.³⁸

Suuriin ikäluokkiin kuului myös Arto Tolsa (1945–1989). Hän oli kuudes suomalainen jalkapalloilija, joka teki ammattilaissopimuksen ulkomaille. Tolsa siirtyi belgialaiseen Beerschotiin vuonna 1969. Sitä ennen hän oli pelannut Kotkan Työväen Palloilijoiden joukkueessa 16-vuotiaasta alkaen. Joukkueurheilun epäviralliset käytännöt suosivat Tolsan alkoholisoitumista. KTP:n säännöt kielisivät 1960-luvulla alkoholinkäytön 48 tuntia ennen ottelua. Sääntöä ei kuitenkaan otettu kovin tosissaan. Kotiotteluiden jälkeen pelaajat suuntasivat lähimpään anniskeluravintolaan. Maanantaina monet pelaajat pitivät rokulipäivän. Kauden päätteeksi KTP:n pelaajat tekivät 1960-luvulla ulkomaanmatkan, joilla ei urheiltu. Pitkän kauden päätteeksi ”tähtäimessä olikin nauttia erilaisista riemuista”.³⁹

Belgiassa joukkue kävi pelikaudella usein illallisella, jolloin tarjolla oli myös alkoholia. Kimmo Muttilaisen mukaan Tolsan suhde alkoholiin muuttui pelikaudella 1975–1976, kun hän loukkaantui harjoituksissa. Tolsan tiedettiin viihtyneen tuopin äärellä jo aiemmin, mutta juominen ei ollut haitannut harjoittelua tai pelaamista. Loukkaantuneena Tolsan juominen lisääntyi ja muuttui osaksi arkea. Hän kuitenkin jatkoi uraansa urheilullisesti menestyksekkäästi Belgiassa kevääseen 1979, jolloin kruunuksi tuli Belgian cupin voitto.

Tolsa palasi Kotkaan kevätkesällä 1979. Jalkapalloura jatkui KTP:ssa ja lisäksi Kotkan kaupunki järjesti hänelle työpaikan. Sopeutuminen vanhaan kotikaupunkiin oli kuitenkin vaikeaa. Harjoittelu oli muuttunut Suomessakin tavoitteellisemmaksi, eikä harjoitusten jälkeen menty enää koko joukkueen voimin oluelle. Toisaalta Kotkassa riitti Tolsalle selkään taputtelijoita ja juomaseuraa. Pelimatkat olivat edelleen kosteita. Mikkelin Pallo-Kissoja vastaan pelatun vierasottelun jälkeiset tapahtumat heikensivät Tolsan mainetta. Muttilaisen mukaan ”ennen bussiin hyppäämistään joukkueella oli tapana käydä syömässä ja nauttimassa muutama palauttava juoma, yleensä oluen muodossa”. Näin tapahtui myös Mikkelissä; lainaus itsessään kuvaa tuolloin ja myöhemminkin vallinnutta suhtautumista alkoholin juomiseen urheilusuorituksen jälkeen. Tolsa oli jättänyt Volvonsa Valkealaan, jossa hän otti vielä lisää olutta ennen kuin lähti ajamaan ja jäi poliisin puhalluttamana kiinni rattijuopumuksesta.

Julkisuuteen tapaus tuli sensaatiolehti *Nykypostin* sivuilla. Sen välitti laajempaan tietoisuuteen Kotkassa ilmaisjakelulehti *Kotkansilmä*. Tuolloin itse tapahtumasta oli kulunut jo puolitoista kuukautta. Tilattavat kotkalaislehdet eivät aiheeseen tarttuneet, mikä kertoi ajan asenteista, kuten myös se, että *Kotkansilmä* korosti promillemäärän jääneen ”onneksi” alle törkeän rattijuopumuksen rajan. Veressä oli alkoholia hiukan alle 1,5 promillea, joten Tolsa sai syytteen ja sakkotuomion tavallisesta rattijuopumuksesta.⁴⁰

Tolsa ei sopeutunut Kotkan kaupungin järjestämään työpaikkaan, josta hän sai potkut alkoholikäytön takia. Hänelle yritettiin

järjestää tätä ennen apua. Myös maajoukkueura päättyi juopotte-
lun vuoksi. Viimeisessä maaottelussaan Länsi-Saksaa vastaan Tolsa
pelasi ensimmäisen puoliajan ja suuntasi tauolla kapakkaan. Pää-
valmentaja Esko Malm oli jo ennen peliä ilmoittanut, ettei Tolsan
palveluksia enää tarvita. Tolsa oli tullut leirille viikkojen ryyppy-
putken päälle.

Pelien päätyttyä lopullisesti urheilu-uran jättämä tyhjiö täyttyi
alkoholilla. Hapuilevat yritykset pelailla alasarjoissa ja valmentaa
eivät onnistuneet. Tolsa päätti itse päivänsä vuonna 1989.⁴¹ Hän
kuului niihin urheilijoihin, jotka alkoholisoituvat jo uransa aikana,
eivätkä päässeet irti juomakierteestä missään vaiheessa. Erityisen
pahapäiseksi Tolsaa ei voi sanoa. Pikemminkin hän sulkeutui alko-
holismin edetessä yhä enemmän omiin oloihinsa juopottelemaan.

Tolsan urasta kerrottaessa korostuu kiertoilmaisujen käyttö.
Urheilutoimittajat kirjoittivat hänen kohtaamistaan ”valtavista
henkisistä paineista” tai ”vaikeuksista yksityiselämässä, jotka hei-
jastuivat myös kentällä”.⁴² Tolsan ura rinnastuu määrän sukupolven
kokemuksiin. Alkoholin saatavuus helpottui ja nuori polvi joi sitä
enemmän kuin ennen. Asenteena oli vahvasti pinnalla ajatus ”ilosta
ilman viinaa on teeskentelyä”.

Kuohuvansa elämänsä Matti

Suomi koki 1980-luvulla taloudellisen nousukauden, joka humal-
lutti niukkuuteen tottuneet kansalaiset kuluttamaan aikaisempaa
enemmän. Alkoholinkäytöstä tuli yhä enemmän yksityisasia, mutta
toisaalta alkoholimyönteisyys voimistui entisestään. Elintason nou-
sun merkkeinä tavallisetkin kansalaiset alkoivat siemailla konjakkia
ja kuohuviiniä. Alkoholiasenteita tutkineen Matti Piispan mukaan
1980-luvulla korostui ajatus siitä, että suurin osa suomalaisista
osaa juoda sivistyneesti. Alkoholi alkoi näyttäytyä hyödykkeenä,
jota kulutetaan osana elämäntapaa. Lisäksi tiivistynyt yhteistyö ja
1980-luvun lopulla alkanut yhdentymisen Länsi-Euroopan kanssa
vaati suomalaisilta ”eurooppalaisten juomatapojen” opettelua. Pie-

206 Matti Nykänen Salpausselän kisoissa 4.3.1983. Kuva: Helge Heinonen/Museovirasto.

ni naukkailu työpäivän päälle viikollakin tuli julkisesti sallituksi. Silti suomalaiset eivät luopuneet viikonlopun kovemmasta juopotelusta, mikä kasvatti alkoholin kokonaiskulutuksen määrää.⁴³

Huippu-urheilijoiden alkoholinkäytöstä oli pitkälle 1980-luvulle käytössä niukalti tutkimustietoa. Lasse Kannas ja Pauli Vuolle selvittivät urheilijoiden juomatapoja vuonna 1987 valmistuneessa tutkimuksessaan. Tulokset osoittivat, että huippu-urheilijat joivat alkoholia vähemmän ja harvemmin humalaan asti kuin nuoret aikuiset yleensä. Kannas ja Vuolle muistuttivat, että urheilijat eivät ole yhtenäinen joukko. Alkoholin käyttö oli yleisempää urheilevilla miehillä kuin naisilla. Humalahakuisuus ainakin silloin tällöin oli tavallisinta joukkueissa urheilevilla miehillä. Tupakointi oli erittäin harvinaista huipputasolla muissa kuin joukkuelajeissa, joiden miesurheilijoista poltti 12 prosenttia.⁴⁴

Maailman huipulle Oslon vuoden 1982 MM-kullan siivittämänä ponnistanut mäkihyppääjä Matti Nykänen (1963–2019) käytti runsaasti alkoholia jo uransa alkuvaiheissa, mutta suuri yleisö ei saanut asiasta tietää. Juopottelut eivät vuotaneet sisäpiirin ulkopuolelle. Nykänen sai jopa vuonna 1983 Sosialidemokraattisen raittiusliiton raittiuspalkinnon, josta hän kiitti kiusaantuneena alan järjestöjen yhteisessä *Raittiusanomissa*.⁴⁵

Minä en erityisemmin haluaisi julkisuudessa korostaa asennettani alkoholiin, tupakkaan tai huumeekysymykseen, koska mitä tahansa sanonkin, se on vain mainosta alkoholille ja tupakalle. Parempi olla muuten hyvänä esimerkkinä.

Nykäsen liukuessa mäkihypyn maailmaan lajin alkoholihuuruisella lajikultuurilla oli 1980-luvun alussa jo pitkät juuret. Lajin 1950-luvun yhdestä suurnimestä, Matti Pietikäisestä, sanottiin, että mäestä tuli ensin Jaloviina-pullo ja sen jälkeen Pietikäinen.⁴⁶ Värikkäät tarinat edeltävien mäkimiespolvien alkoholihuuruisista seikkailuista pitivät osaltaan lajikulkutturia hengissä.

Nykäsen lähettäminen kotimaahan Saksan-Itävallan mäki-vii-kolta vuonna 1987 nostatti vastalauseiden myrskyn. Kansa ”tiesi” etteivät urheilujohtajat ymmärtäneet Mattia. Mäkimies sai menes-

tyskallun kansan mielestä irrotella, kunhan kykeni voittamaan kilpailuja. Nykäsen kohdalla ilmentyi poikkeuksellisen vahvasti ajatus urheilumenestyksen ja muun toiminnan erillisyydestä. Järkeily kulki mitalit edellä: jos mies hommansa hoitaa, niin muuhun ei ole ainakaan julkisesti tarpeen tarttua. Urheilukansan syvät rivit puolustivat Nykästä, kuten ne tukivat dopingista Los Angelesin olympiakisoissa kiinnijäänyttä Martti Vainiota.⁴⁷

Thunder Bayn maailmancupin osakilpailusta joulukuussa 1985 tapahtuneen lähettämisen kotiin penkkiurheilijat sen sijaan hyväksyivät. Nykäsen mainetta kasvatti se, että hän onnistui perääntymään hankalasta tilanteesta sanallisella väistöllä. Lentokentällä vastassa olleen MTV:lle työskennelleen Anssi Kukkoson kysymykseen ”no, Matti tuliko juotua viinaa hotellihuoneessa” annettu vastaus ”ehkä otin, ehkä en” jäi elämään yhtenä Nykäsen tunnetuimpana lohkaisuna.⁴⁸ Moni suomalainen mies pystyi lisäksi oman kokemuksensa perusteella samaistumaan lausahdukseen. Kukkoson osalta kysymyksen osuvuutta lisäsi se, että Keski-Euroopan mäki- viikon selostukset olivat vuonna 1979 keskeytyneet juopotteluun hotellihuoneessa.

Toimittajat tiesivät Nykäsen juopottelusta paljon, mutta kertoivat aluksi vähän. Julkisuuden luonne kuitenkin muuttui 1980-luvulla. Iltapäivä- ja aikakauslehtien kiristyvässä kilpailussa välineeksi kelpasivat myös aiemmin toimittajilta suojelusta saaneiden urheilijoiden ”ylilyönnit”. Mediajulkisuudesta tuli toisaalta Nykäselä tulonlähde jo uran loppuvaiheessa, eikä hän kieltäytynyt median kosiskeluista myöhemminkään. Hänen elämänsä vaikutti 1980-luvulla vaikeus sopeutua elämään jatkuvassa julkisuudessa. Suojakeinoksi tuli elämänmittainen rooli Nykäsenä.⁴⁹ Show pyöri Nykäsen ympärillä jo urheilu-uran aikana. Sen päädyttyä viihdetaitelijana itsensä työllistänyttä entistä huippu-urheilijaa tultiin katsomaan ilmiönä. Nykäsen pitkäaikaisen luottotoimittaja Kai Merilän mukaan Nykänen rakasti julkisuutta ja odotti *Seiskan* juttuja itsestään.

Keikkailijana Nykänen oli paljon luotettavampi kuin ensituntumalta voisi luulla. Pääosan keikoistaan Nykänen hoiti hyvin. Häntä tultiin katsomaan uteliaisuudesta ja oletusarvona oli nähdä lööpeis-

tä tuttu mäkisankari humalassa. Matin keikoilla alkoholinmyynti nousi huippulukemiin, mikä teki hänestä halutun artistin.⁵⁰

Nykäsen elämä päättyi haimatulehduksen keväällä 2019. Hän sijoittuu jatkumoon, jossa humalahakuisuus ei haittaa, kunhan urheilija kykenee kisoissa voittaviin suorituksiin – tai työntekijä selviää työtehtävistään alkoholinkäytöstään huolimatta. Nykänen kuului niihin alkoholisoituneisiin urheilijoihin, joiden käyttäytyminen humalassa oli arvaamatonta ja väkivaltaista. Hän sai vuosina 2005–2011 neljä tuomiota väkivaltarikoksista. Nykänen todettiin muun muassa syylliseksi aviovaimonsa Mervi Taposen puukotukseen ja kuristamisyritykseen. Silti hänelle riitti ymmärtämystä suurelta osalta suomalaisista. Osasyynä oli mahdollisesti se, että myös Taposen aggressiivisesta käytöksestä tihkui tietoja.⁵¹

Nykäsen kohdalla näkyy muutos suhtautumisessa alkoholinkäyttöön, jota ei 1980-luvulla pidetty enää yhtä suurena moraalin mitarina kuin aiemmin. Märkä sukupolvi ja sen lapset olivat valmiita sietämään yhä enemmän urheilijoiltakin. Useimmilla vanhemman polven penkkiurheilijoilla menestyksenjano riitti sammuttamaan moraalilähtöiset vastaväitteet.

Lisää vapautta heti – tai ainakin isommat tuopit

Suomalaiselle alkoholikulttuurille on ollut ominaista 1990-luvulta saakka kaksijakoisuus. Yhteiskunnan on odotettu poistavan alkoholin saatavuusrajoituksia ja jopa lopettavan Alkon monopolin. Toisaalta yksilötasolla ovat koko ajan voimistuneet odotukset alkoholinkäytön rajoittamisesta terveyslähtökohtien ja työkyvyn säilyttämisen vuoksi. Suhtautuminen työhön löyhästikin liittyvään alkoholin nauttimiseen on muuttunut kielteiseksi. Nämä ristikkäiset ja vastakkaiset voimat vaikuttavat myös urheiluun ja urheilijoihin kohdistuviin odotuksiin.⁵²

Huulena 1980-luvun alussa heitetty keskioluen ottamisesta R-ki-

oskien valikoimiin toteutui vuonna 1995. Urheilutapahtumissa mietojen juomien anniskelu sallittiin 1991–1992, vaikka muutos herätti myös arvostelua. Talouslama lisäsi urheiluseurojen valmiutta alkoholimyyntiin, joka alkoi jääkiekon SM-liigasta ja laajeni valtaosaan suuria urheilutapahtumia. Urheilukilpailut ja etenkin suurten joukkueiden ottelut rinnastuivat viihdetapahtumiin, joissa anniskelua kukaan ei paheksunut. Urheilun mallastaminen pääsi voitolle, vaikka raittiusihmisten lisäksi arvostelijoihin yhtyi urheiluväkeä.⁵³

Mietojen alkoholijuomien mainonnan vapautuminen 1994 kasvatti kilpa- ja huippu-urheilun merkitystä alkoholimarkkinoinnissa. Alkoholimainonnasta tuli sallittua urheilutapahtumissa, joissa se oli kielletty vuonna 1971, kuusi vuotta ennen kuin 1978–1994 voimassa ollut mainonnan täyskielto toteutui. Olutvalmistajien merkitys urheilun ja etenkin jääkiekkoseurojen sponsoreina korostui. Hartwall aloitti jääkiekon A-maajoukkueen sponsorina 1994, ja on jatkanut yhteistyötä keskeytyksettä. Suosiotaan menettänyt Karjala-olut nousi vuoden 1995 maailmanmestaruuskuuhuissa myyntitilaston kärkeen.

Suomen voittama ensimmäinen jääkiekon MM-kulta ja sitä seuranneet voitonjuhlat on nostettu lamakauden päättymisen vertauskuvaksi. Yhtä lailla niitä voi pitää alkoholijulkisuuden taitekohdaksi. Kiekkoilijat korkkasivat voitonjuomat suorassa lähetyksessä Tukholma Globenin pukuhuoneessa ja olivat kotiin palatessaan vahvasti humalassa, kuten myös huomattava osa suomalaisista. Jääkiekkoilun ensimmäisen MM-kullan joillakin pelaajilla viikkokausia kestänyttä jälkihuuhdonta keväällä 1995 ei paheksuttu juuri lainkaan.

Myös jääkiekon SM-liigavoittojen jälkeen alkaneet juhlat saivat paljon julkisuutta 1990-luvulla. Urheilijoiden alkoholinkäyttö nousi keskusteluun vuonna 1998, kun media revitteli HIFK:n SM-liigamestaruuden voittaneen miehistön alkoholin kyllästämillä juhlilla. Suomen Liikunta ja Urheilu ry:n eettinen toimikunta korosti, että ”vastuunsa tunnistavan urheilijan edellytetään edistävän terveitä elämäntapoja”, ja että ”hänen toivotaan suhtautuvan kielteisesti tupakointiin ja alkoholin humalakäyttöön”.⁵⁴

Otetaanpas nyt hallitusti

Aiempien vuosikymmenien urheilijoiden edesottamuksiin vertailunkohdan tarjoaa alkoholin varsin vapaan saatavuuden ja uudenlaisen mediatodellisuuden aikana urheilut keihäänheittäjä Tero Pitkämäki (s. 1982). Olemukseltaan ja käytökseltään Pitkämäki olisi saanut takavuosien raittiusvalistajilta täyden kympin. Hänen uraltaan ei kantautunut viinahuuruisia uutisia. Keihäänheiton lajikkulttuuri on ollut perinteisesti alkoholimyönteinen, ja tässä jatkumossa hillitty Pitkämäki erottuu – perinteisen rymylinjan ihailijoiden mielestä haitakseen. Keihäänheitossa on elänyt pitkään kulttuuri, jossa menestyksen lajissa on katsottu vaativan äijämäistä miehisyyttä. Pitkämäen saavutukset kertovat, että toisinkin voi tehdä.

Pitkämäen elämäkerrassa alkoholinkäyttö on sivujuonne, osin jopa väkinäinen. Kuvauksilla huippuosajasta satunnaisesti alkoholin viemänä Keijo Leppänen on ilmeisesti halunnut tehdä Pitkämäestä inhimillisemmän kuin pelkästään keihäänheiton taitajana. Juomiskuvauksissa Pitkämäestä välittyy tavallisen suomalaisen miehen kuva: tuikku sopii sekä murheeseen että voitonjuhliin. Ateenan olympiakisoissa vuonna 2004 tuloksena oli nuorelle miehelle erinomainen kahdeksas sija, josta hän riemuitsi Marko Yli-Hannukselan olympiahopeaa juhlineiden painijoiden kanssa. Pitkäksi venyneen juhlinnan jälkeen Pitkämäki nukkui krapulassa kylpyammeessa, kun opetusministeri Tanja Karpela kävi tervehtimässä joukkuetta.⁵⁵

Pitkämäen ei tarvinnut tavoitella ehdoin tahdoin julkisuutta. Hänellä oli harvinaisen pitkäaikainen päätukija, metsäkonevalmistaja Ponsse. Yhtiölle epäilemättä sopi, että Pitkämäki oli kuin Ponssin harvesteri: luotettava ja tarvittaessa hyvin suorituskykyinen. Ponssin talliin hän päätyi sattumalta 2000-luvun alussa esiinnyttyään TV-haastattelussa yrityksen lippalakki päässä, minkä jälkeen toimitusjohtaja Arto Tiitinen otti pääomistaja Einari Vidgrenin hyväksymänä Pitkämäkeen yhteyttä. Pitkämäen ja Ponssin suhde kesti keihäänheittäjän koko uran. Hän kävi esiintymässä yhtiön tilaisuuksissa. Vuonna 2010 kuolleen Vidgrenin kanssa hän keskusteli usein puhelimesta ja otti konjakkimoukkuja.⁵⁶

Pitkämäki urheili avoimen ammattilaisuuden aikana, jolloin urheilijoiden edesottamuksia on tarkasteltu osin toisella tavalla kuin aikaisemmin. Myös urheilijoiden itsensä suhtautuminen alkoholiin ja ylipäätään suorituskykyä heikentäviin tekijöihin on muuttunut. Paljon puhuttu ammattimaistuminen on vaikuttanut valmennukseen, jota ei nähdä enää yksinomaan fyysisten ominaisuuksien ja suoritustekniikan kehittämisenä. Tietous levon ja ravinnon merkityksestä on kasvanut, mikä panee miettimään alkoholinkäytön mielekkyyttä. Täysraittiiden urheilijoiden, kuten Patrik Laineen, arvostus on noussut⁵⁷. Teemu Pukin suurin pahe on ollut epävirallisen elämäkerran mukaan karkinsyönti⁵⁸.

Tosin etenkin jääkiekossa elää edelleen kovan miehisen ja alkoholikulttuurin ihailu, josta on esimerkkinä ovat hyvin myyneet Jere Karalahden ja Hannes Hyvösen elämäkerrat, joihin sisältyy runsaasti kännitoilailujen kuvauksia. Mediasta ei ole kadonnut renttusankaruus, jossa yhtä aikaa ihaillaan urheilusaavutuksillaan rahaa tahkonneita ja nauretaan heidän humalassa tai muiden päihteiden vaikutuksen alaisena tekemilleen järjettömille teoille. Teemu Selännekin näki tarpeelliseksi kertoa joutuneensa jättämään kolme eri autoa ravintolaan pysäköintialueelle innostuttuaan juomaan peräkkäisinä iltoina.⁵⁹ Urheiluseuroissakin miehen malli on edelleen varsin kapea, vaikka Pasi Kosken vuonna 2006 määrittelemästä tilanteesta on edistytty. Silloin seuroissa painottui perinteinen miehinen soturimalli, jossa terveys oli pienessä sivuroolissa, ja muun muassa alkoholi näyttäytyi luontevana osana miehenä olemista.⁶⁰

Suojeleeko julkisuus paraurheilun tähtiä?

Paraurheilun näkyvyys on lisääntynyt 2000-luvun alusta saakka. Yksi näkyvimmistä vammaisurheilijoista on pyörätuolikelauksen T54-luokan viisinkertainen paralympialaisten voittaja Leo-Pekka Tähti (s. 1983). Elämäkertansa perusteella Tähti käyttää toisinaan runsaasti alkoholia tilanteissa, joista saisi repäistyä kohuotsikon. Jyväskylän festivaaleilla kesällä 2019 vahvassa humalassa liikkunut Tähti

lensi pyörätuolissa kasvoilleen maahan ajaessaan takaa kaveriaan. Maanantaina Tähti meni harjoituksiin laastari otsassaan, ja sai moitteet valmentajaltaan Jari Flinckiltä. Lööpeissä törttöilyä ei näkynyt.

Tähden elämäkerran alkoholinkäyttöä koskeva osuus ei tunnu väkisin väännetyltä. Varsin usein toistuva juopottelu on ollut osa hänen elämäänsä. Niin toistuvia ja kosteita Tähdän baarireissut ovat, että median voi tulkita jättäneen hänet tarkoituksella rauhaan. Tanssilattialla muutaman oluen innoittama Porin Bolt muuttuu Porin Travoltaksi. ”Juhla-Lepe” on kumonnut juomia Espanjassa, Uudessa-Seelannissa, Venäjällä ja Yhdysvalloissa. Selväksi käy, että humalatila on ollut usein vahva ja seuraukset sekä jälkitila sen mukaisia. Tähti osaa juhlia pitkään ja hartaasti, mutta ei sikaile. Harri Laihon ja Juha Luotola etsivät juhlinnan syitä samasta lähteestä kuin Yrjö Halme yli 90 vuotta sitten:⁶¹

(Esa-Pekka) Mattilan kanssa Leo-Pekka on juhlinut useaan otteeseen. Monien muiden urheilijoiden tapaan heillä on tapana irrotella kunnolla, kun kilpailukausi on tauolla. Hektistä ja askeettista elämää kilpailukaudella viettäville urheilijoille se on yksi pakokeino todellisuudesta. Mattila miettii, että se on jopa yksi syy siihen, miksi tietty määrä urheilijoita päättyy uransa jälkeen alkoholisteiksi. Kun kovat kilpailupaineet purkautuvat, seuraa tarve rentoutua. Toisille se on huomattavasti helpompaa alkoholin kanssa kuin ilman. Tähti on Halmeen tyypittelemä ajoittain runsaastikin juova urheilija, joka kuitenkin osaa käyttäytyä. Vammaisuus on mitä ilmeisimmin korottanut keltaisen lehdistönkin kynnystä julkaista hänestä juoruja.

Ei tippa tapa, mutta ämpäri hukuttaa

Naisurheilijoiden alkoholinkäytöstä ei ole elämäkertakirjallisuudesta juuri viitteitä. Tosin urheilevista naisista kertovia kirjojakin on vähän. Vuoden 1952 melonnan kultamitalivoittaja Sylvi Saimo oli raittiusihminen, jos kuka. Hiihtäjä Siiri Rantanen ei puhu syk-

syllä 2020 ilmestyneessä elämäkerrassaan alkoholista. Suunnistaja Minna Kauppi käsittelee omassa kirjassaan entisen aviomiehensä Pasi Ikosen ryyppäämistä.

Suomalaisen alkoholipolitiikan muutokset ovat suunnanneet sekä urheilun ja alkoholin suhteesta käytyä keskustelua että vaikuttaneet käytäntöihin. Urheilijoiden alkoholinkäyttö on perinteisesti tuomittu urheilujärjestöissä julkisuudessa, mutta käytännössä asenteet ovat olleet sallivia ja juopottelunkin mahdollistavia. Asenneilmasto on muuttunut 2000-luvulla oleellisesti. Urheilijoiden alkoholinkäyttöä ei enää pidetä moraalisesti ehdottoman tuomittavana. Toisaalta kohtuuttomaan juomiseen puututaan herkemmin kuin menneinä vuosikymmeninä.

Urheilun ammattimaistuminen ja median muutos ovat johdattaneet urheilijat pohtimaan suhdettaan alkoholiin uudella tavalla. Ryyppykeikan pahin seuraus ei ole välttämättä moraalinen krapula, vaan sponsorisopimuksen joutuminen katkollen. Suurelta yleisöltäkään ei löydy enää välttämättä ymmärtämystä lööppeihin örvellyksen takia joutuneelle urheilijalle. Kaikkineen alkoholiasenteiden kirjo on laajentunut. Raitista ei pidetä raivona, mutta kohtuudella ottavakin saa urheilla herättämättä ihmetystä. Historiallisesta katsannossa kyse perinteisen miehisestä ryyppäämisestä ja määrän sukupolven itseisarvoisen läträämisen tenhovoiman ehtymisestä myös urheilussa.

Lähdeviitteet / Endnotes

- 1 Titta Kontro 2020. Relationships between physical activity, smoking, alcohol use, and health among Finnish male former elite athletes. JYU Dissertations 244. Jyväskylä: University of Jyväskylä. Passim.
- 2 Martti Häikiö. 2007. Alkon historia. Otava, 25–33 ja 125–95.
- 3 Jouko Kokkonen. 2015. Suomalainen liikuntakulttuuri. Juuret, nykyisyys ja muutossuunnat. Suomen Urheilumuseosäätiön tutkimuksia n:o 3, passim.
- 4 Häikiö 2007, 63–71, 76–78.
- 5 Kokkonen 2008, 132.
- 6 Häikiö 2007, 92–93, 102–103, 140–143.
- 7 Jouko Kokkonen. 2015. Suomalainen liikuntakulttuuri. Juuret, nykyisyys ja muutossuunnat. Suomen Urheilumuseosäätiön tutkimuksia n:o 3, 74.
- 8 Teijo Pyykkönen & Erkki Vasara. 1999. Viinamäen urheilumiehet. Liikuntatieteellinen Seuran Impulssi nro 16, 8–10.
- 9 GeeBee harjoittelee Joe Louisin sparringpartnerin kanssa ja voi hyvin, Helsingin Sanomat 13.10.1937.
- 10 Öppet brev Till Finlands Olympiska komité, Helsingfors. Borgåbladet 18.8.1928. "Ryktena tala om svåra uppträden, varvid en av brottarmattans starka män skulle uppträtt synnerligen bråkigt, ja man går så långt, att man berättar om att kniven dragits, att kaptenen hotats på kommandobryggan, man säger, att handbojor kommit till användning, att den gode Ritola slagits ett blodvite i ansiktet ja man säger och säger, och ryktena torna sig till fantastiska och överkliga formationer."
- 11 T. J. K. Jälkeenpäin, Miesten Lehti 16/1928.
- 12 Uppercut, Pekkala yksin ei ole syyllinen, Miesten Lehti 17 /1928.
- 13 Ossi Viita. 1997. Suden hetkiä. Amerikansuomalainen olympiavoittaja Ville Ritola. Siirtolaisuusinstituutin Pohjanmaan aluekeskuksen julkaisu Nro 1, 318–319.
- 14 Viita 1997, 318–323.
- 15 Esim. Ritola matkustanut takaisin Amerikkaan, Helsingin Sanomat 6.9.1928.

- 16 Antti O. Arponen. 2013. [Olympiamitalisti Vilho Pekkalan elinikäinen kansainvälinen kilpailukiello: Suomen Urheilutietäjät ry \(sci.fi\) \(Luettu 30.3.2021\).](#)
- 17 Viita 1997, 240.
- 18 Viita 1997, 245–246.
- 19 Viita 1997, 269–273.
- 20 Kynä, Yrjö Kukkonen kertoo, Miesten Lehti 4/1929.
- 21 Uppercut, Pekkala yksin ei ole syyllinen, Miesten Lehti 17 /1928.
- 22 Uppercut, Pekkala yksin ei ole syyllinen, Miesten Lehti 17 /1928.
- 23 Pyykkönen & Vasara 1999, 9–10.
- 24 Häikiö 2007, 131–135.
- 25 Kokkonen 2008, 249, 261–264.
- 26 Jouko Kokkonen. 2000. "Hakkaa päälle!". Ruotsi-ottelu – Finn-kampen. Liikuntatieteellisen Seuran Impulssi nro 20, 25.
- 27 Heikki Virtanen, Vanha nimismies muistelee, Keskisuomalainen 11.2.1996.
- 28 Mika Sutela. Rattijuopumusta pidetty käytännössä aina vakavana ongelmana, Haaste 4/2015. www.haaste.om.fi/fi/index/lehtiarkisto/haaste42015/rattijuopumustapidettyainavakavanaongelman.html (luettu 21.3.2021).
- 29 Tilastokeskus. Vuosisata suomalaista autoilua. [Tilastokeskus - Vuosisata suomalaista autoilua \(stat.fi\)](http://tilastokeskus.fi/vuosisata-suomalaista-autoilua) (Luettu 21.3.1921).
- 30 Tapio Rautavaara – dopingia. [Tapio Rautavaara - dopingia - YouTube](#) (katsottu 28.3.2021)
- 31 Ignatius, H. & Lindblom, T. 2020. Tapsa. Koko kansan reissumies. Amador, 210–211.
- 32 Ignatius & Lindblom 2020, 191, 193.
- 33 Martti Silvennoinen, Mäkihypyn elämyssanastoa. 1998. Teoksessa Anssi Halmesvirta & Heikki Roiko-Jokela, Urheilu historia ja julkisuus. Suomen urheiluhistoriallisen seuran vuosikirja 1998, 193–196.. Martti Silvennoinen, Mäki-Matit arjesta juhlaan. Teoksessa Esa Sironen & Heikki Roiko-Jokela, Kynäniekkoja, kivinyrkkejä, mäkimatejia. Suomen urheiluhistoriallisen seuran vuosikirja 2003, 202–210.
- 34 Lassi Kuisma, Hän oli Suomen keihäänheiton todellinen raikulipoika – meinasi heittää keihään humalassa katsomoon! Iltalehti 25.8.2015. [Hän oli Suomen keihäänheiton todellinen raikulipoika - meinasi heittää kei-](#)

[hään humalassa katsomoon! \(iltalehti.fi\)](#) (luettu 23.3.2021)

- 35 Häikiö 2007, 184–194. Thomas Karlsson, Elina Kotovirta, Christoffer Tigerstedt & Katariina Warpenius (toim.). 2013. Alkoholit Suomessa. Kulutus, haitat ja politiikkatoimet. Raportti 13/2013, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 12–14. [URN_ISBN_978-952-245-896-4.pdf \(julkari.fi\)](#)
- 36 Pekka Sulkunen. 1981. Märkä sukupolvi, alkoholin kulutus ja alkoholipolitiikka 1980-luvulla. Alkoholipolitiikka 5/1981.
- 37 Harri Pirinen. HIFK – Stadin kingit. Vuoden 1969 mestarijoukkue ja Carl Brewerinin perintö. 2019, 132–139.
- 38 Jussi Paasi, "Ne kisat olivat viimeiset, joissa läträttiin" – Leijonien historiasta löytyy monta viinanhuuruista tarinaa, joiden viimeinen luku kirjoitettiin vuonna 2000. <https://yle.fi/urheilu/3-11355814> (luettu 30.3.2021)
- 39 Kimmo Mutttilainen. 2020. Arto Tolsa. Yksi yhdestätoista. VK-Kustannus Oy, 68–69.
- 40 Mutttilainen 2021, 246–248, 274.
- 41 Mutttilainen 2021, 327–334, 346–347, 424–425.
- 42 Mutttilainen 2021, passim.
- 43 Pyykkönen & Vasara 1999, 7.
- 44 Lasse Kannas & Pauli Vuolle, Huippu-urheilijoiden alkoholinkäyttö – myytti vai todellisuutta Liikunta ja Tiede 2/1987.
- 45 Pyykkönen & Vasara 1997, 36.
- 46 Arto Teronen & Jouko Vuolle. 2020. Matin maailma. Äärimmäisyyksien ihminen ja urheilija Matti Nykänen, 128.
- 47 Jouko Kokkonen & Teijo Pyykkönen. Suomalainen urheilujohtaja itse asiasta kuultuna. Liikuntatieteellisen Seuran Impulssi nro 24, 23–24, 33.
- 48 Marko Lempinen & Jussi Niemi. 2020. Elämä oli laiffii. Otava, 105–109, 128, 136.
- 49 Lempinen & Niemi 2020, 90–93.
- 50 Teronen & Vuolle 2020, 125–130, 165–170.
- 51 Teronen & Vuolle 2020, 241–243.
- 52 Kokkonen 2015, 292–295.
- 53 Pyykkönen & Vasara 1999, 40.
- 54 Kokkonen 2015, 292.

- 55 Keijo Leppänen. 2020. Keihäsmies Tero Pitkämäen elämä. Tammi, 35, 67–71.
- 56 Leppänen 2020, 33, 189–193.
- 57 Patrik Laine ei juo pisaraakaan alkoholia – ”Ei oo mun hommaa, mä teen mieluummin jotain muuta”, https://www.hs.fi/kuukausiliite/art-2000005074061.html?utm_medium=social&utm_content=www.hs.fi&share=6c3e8cb9e03704dfb1d2ffac76f4db69&utm_source=facebook&utm_campaign=facebook-share (Luettu 16.5.2021).
- 58 Juha Kanerva. 2019. Teemu Pukki. Koko tarina. Readme.fi, 103.
- 59 Viljami Kalmari, [Teemu Selänne paljasti hulvattoman tarinan kosteista ravintola-illoista - NHL - Ilta-Sanomat](#), Ilta-Sanomat 5.3.2021.
- 60 Pasi Koski. 2006. Merkitysten ristiallokossa – suhde terveyteen, alkoholiin ja liikuntaan rakentuu sosiaalisissa maailmoissa. Teoksessa Anne Puuronen (toim.), Terveystaju nuoret, politiikka ja käytäntö, Nuorisotutkimusseura Verkkojulkaisuja 91, 12331. Muuttamaton version 2006 julkaistusta painetusta teoksesta.
- 61 Harri Laiho & Juha Luotola. 2020. Leo-Pekka Tähti. Otava, 308–316.